

T Á R C Z A.

Adatok a magyar ifjak orvos nevelésének történetéhez.*

DR. PATAKI JENŐ városi kerületi orvostól.

Alig múlt 31 éve, hogy a kolozsvári egyetem felállításával hazánk Erdély részében — s 133 éve, hogy egyáltalában Magyarországon lehetővé van téve az orvosi diploma megszerzése. Az 1770-ik év előtt — a mikor is a nagyszombati egyetem az orvosi facultással kibővítettett — harmadfél száz éven át az orvostudori fokozat megszerzése végett messzre külföldre kellett elvándorolnia a magyar ifjúnak, ha az orvosi pályán akarta megszerezni kenyerét, a mi pedig nagy elhatározást, kiváló szorgalmat, a tudományok iránt való törhetlen lelkesedést és mindenek előtt sok pénzt igényelt.

Középkori egyetemeinken valószínűleg tanították rendszeresen az orvosi tudományokat is, de adataink ez irányban nagyon hiányosak. Mindössze azt tudjuk, hogy az ó-budai és pozsonyi egyetemnek meg volt a maga orvos tanára, amott CLOSTEIN SIMON, itt MAGISTER PETRUS személyében, tehát kétségtelen, hogy az orvos nevelés feltétele meg volt adva. Valószínű, hogy a leghosszabb ideig fennállott pécsi egyetemnek is volt orvosi facultása, mert hiszen NAGY LAJOS 1367-ben azt a bécsi, bolognai és paduai egyetemek mintájára alapította. Akkori egyetemeink orvosi facultásának szervezetéről és tananyagáról semmit sem tudunk, s így csak azon körülmény felemlítésére szorítkozom, hogy a XVI. század közepéig az orvostan tanulása végett nem kellett okvetlen külföldre menni. A pozsonyi és pécsi egyetemeknek a XVI. század közepe táján történt megszűnése után Magyarországon több, mint kétszáz évig nem volt orvosi egyetem. Ifjaink tehát nagyon is rá voltak szorulva a külföld egyetemeire.

* Előadatott az E. M. E. orvostermészettudományi szakosztályának 1903. évi május hó 16-án tartott orvosi szakülésén.

A XVI. században főleg az olasz egyetemeket frequentálták. Abban az időben nagy divat volt összejárni a híresebb egyetemeket. A tanulók egyetemről-egyetemre jártak, részint egyes híresebb tanárok tanításait hallgatni, de úgy hiszem, másfelől élettapasztalataik növelése s látókörük szélesítése czéljából is.

Egyik egyetemen főleg a theológiát hallgatták, máson meg a medicinát. Legtöbben ez időben, sőt még a XVII. s XVIII. században is, az orvostan tanulását összekötötték a theológiával, vagy inkább fordítva: sokan a theológiát tanuló ifjak közül orvosi tudományokat is hallgattak.

El lehet gondolni, mily nagy elhatározás kellett hozzá ily hosszú s nagy költséggel járó útra kelni, 8—10 évre elszakadni hazájuktól, mert a tanulás ideje alatt az akkori közlekedési viszonyok között nem igen lehetett hazajönni vakációzni. Némelyek örökre elvesztek hazájukra nézve, valamely egyetemen foglalván el tanári-, egynémelyik udvari vagy főorvosi állást, s mint hírneves tudományos férfiak dicsőséget szereztek idegenben is a magyar névnek.

A XVII. században s a XVIII-ikban is 1770-ig ugyanazon viszonyokat találjuk. Csak azt látjuk, hogy ekkor inkább Németország s Hollandia egyetemeit látogatták ifjaink, szintén felkeresve egymásután több hírneves egyetemet, főleg az ott működő tanárok kedvéért.

Sok nehézséggel kellett a magyar ifjoknak megküzdeniök, hogy megszerezhessék magasabb kiképzésüket. Főleg a nagy költség, mibe az odautazás, valamint az ott tartózkodás került, gőrdített sok törekvő ifjúnak nemesobb vágyai elé legyőzhetlen akadályt. Tehetséges ifjak egy-egy magasrangú gazdag pártfogóra tettek szert, ki aztán egész tanulásuk idejére levette vállalkiról a megélhetés gondjait. Főuraink majd mindenike kitaníttatott egy-egy szegény ifjat, rendesen fiaik tanítóját s ez által egyuttal magáról is gondoskodott, mert pártfogoltját udvari orvosává fogadta. Szegény ifjak kitaníttatásában egyes nagyobb városok is vetekedtek, kiküldve őket megfelelő stipendiumokkal külföldi egyetemekre s mikor haza kerültek, városi vagy megyei orvosokká lettek. Felekezetek is alapítottak stipendiumokat különböző egyetemeken. Pártfogó és stipendium hiányában protestans eklezsiák országos gyűjtést indítottak pártfogoltjuk részére s így nyitottak utat a tehetőségnek.

Ellátva pénzzel — így vagy amúgy — elbúcsúztak övéiktől s neki mentek a nagy világnak tengelyen — mindenütt keresve az olesó alkalmatosságot — vagy vizen, a hol ez lehetséges volt, mert hisz a hajó volt a leggyorsabb közlekedési eszköz és közbe-közbe gyalog is. Minden nagyobb városban megálltak egy-két napra, megnézték nevezetességeit, egyetemi városokban látogatást tettek az

egy-egy intézetekben, felkeresték magyar véreiket, sőt nevezetesebb emberekkel is igyekeztek megismerkedni. A pár napi, vagy pár heti körütekintés után vagy megtelepdedtek s beiratkozva az egyetemre egy, esetleg több évet ott töltöttek, vagy ha kitűzött céljuknak nem feleltek meg a viszonyok és körülmények: alkalmatlanság után néztek s mentek tovább.

Utazásaikról, élményeikről s tanulmányaikról híven naplót vezettek, vagy jegyzeteket csinálva, később önéletrajzuk megírásánál összefoglalták.

Többen nem minden előkészültség nélkül mentek ki külföldre medicára, hanem egyik-másik híres és keresett gyakorló orvos mellett igyekeztek némi orvosi ismeretekre szert tenni. Ez a körülmény aztán megteremtette az u. n. magán orvosi iskolákat. Az orvosi oktatással többen foglalkoztak. Első sorban azok az orvosok, kik egyszersmind, mint tanárok is működtek valamely középiskolában. ÁRKOSI THEGZŐ BENEDEK és DIMIEN PÁL a kolozsvári unit. főiskolában-, TOLNAI ISTVÁN u. itt a ref. collegiumban, PÁPAI PÁRIZ FERENCZ a gyulafehérváriiban voltak tanárok s kétségkívül az orvosi tudományokban is oktatták azokat, kik erre hajlamot mutattak. PÁRIZ-ról biztosan tudjuk, hogy VIZAKNAI BEREZK GYÖRGY-öt, kivel még találkozni fogunk, annyira kiképezte, hogy tanulmányait mintegy csak befejeznie kellett s megszerezni a diplomát. Voltak, a kik ilyen magán tanulás után már orvosi praxist folytattak egyideig, s azután mentek külföldre. Magán oktatással foglalkoztak GÖRGEI, FISCHER, WINDISCH, KÖLESÉRI, BOROSNYAI stb., de valóságos hírnévre szert tett orvosi iskolája MOLLER KÁROLY OTTÓ-nak volt Besztercebányán. MOLLER-t az ország minden részéből felkeresték az orvosi pályára készülő ifjak. Hogy csak két ismert nevű orvost említek: PERLICZI JÁNOS DÁNIEL és TORKOS JUSTUS JÁNOS, MOLLER iskolájában kezdték meg tanulmányaikat. Talán ezért volt az lehetséges, hogy némelyek csak 1—2 évig voltak künn egyetemeken s mégis diplomával tértek haza.

*

És most ebből az időből — midőn az orvosi diploma megszerzéséért a magyar ifjúnak okvetlen külföldre kellett mennie — két kolozsvári orvosnak akarom bemutatni tanulmány útját, melyről ők — a kor szokása szerint — híven naplót vezettek.

Az egyik VIZAKNAI BEREZK GYÖRGY, kinek naplóját BENKŐ JÓZSEF adta ki.¹

BEREZK GYÖRGY 1668-ban született Vizaknán s Nagyenyeden tanult, hol PÁPAI PÁRIZ FERENCZ tanítványa volt. PÁPAI őt — a középiskolai tanulmányok bevégezte után — az orvosi tudományok-

¹ Történelmi emlékek, II. kötet.

ban is oktatta s ezekben oly szép előmenetelt tett, hogy BÁNYFY GYÖRGY kormányzó figyelmét sem kerülte el, sőt 1693-ban ösztöndíjjal az orvosi tudományokban való további kiképzés czéljából külföldre küldötte. Ez év aug. 30-án Beszterczén lovat vásárolt s elindult Belgium felé. Okt. 6-án érkezett *O.-Frankfurtba* s látva, hogy a tanulásra itt jó mód és alkalom van, itt is maradt, főleg, hogy ALBINUS BERNHARD előadásait hallgathassa. ALBINUS anatomus volt, egy theatrum anatomicumot is alapított, de kedvencz tárgyán kívül sok mindenfélét adott elő s épen ebben a félélyben a carthesianus philosophiából is tartott előadást, melyet BEREZSK is hallgatott. Minthogy ALBINUS előadásait 1694. februáriusban bevégezte, BEREZSK búcsut vett Frankfurttól s márcz. 2-án — Berlint is érintve — Hamburgba érkezett. Öt napi itt időzés után hajóra szállt s Franequerába ment s innen április végén Leydenbe. *Leydenben* főleg botanikát tanult, de BILLOO-hoz is beiratkozott anatómiára, ki anatomicum collegiumot május 6-án kezdé el „nagy foganatosan,“ de július 5-én már be is végezte s BEREZSK — miután e pár hónap alatt az anatomia és botanikában a tudomány fundamentumát jól megveté — visszament *Franequerába*. Itt CYPRIANUS tanítványa volt. CYPRIANUS ÁBRAHÁM, mint operateur vált híressé. Érdekes, hogy atyja CYPRIANUS ALLARDUS amsterdami orvos szintén operálgatott, de minthogy 1667-ben egy pár kőmetszése szerencsétlen kimenetelű volt, a városi előljáróság eltiltotta az operálásoktól s azt a határozatot hozta, hogy minden chirurgus, a ki hivatalos engedély nélkül kőmetszést visz véghez, 100 hollandi arany büntetést fizet. Fia szerencsésebb műtő volt s hírnevét egy 21 hónapos graviditas tubariánál végzett laparotomiával alapította meg. Szem-operálásait is felemlíti BEREZSK, de főleg mint kőmetsző vált híressé. 12 évi praxisa alatt 1400 lithotomiát végzett, nemcsak Franequerában, de — meghívásra más városokba is elment operálni. VIZAKNAI BEREZSK leír egy ily műtétet, melyet Harlingenben végzett 1694-ben CYPRIANUS s hová őt is magával vitte. „Okt. 25-én 10 órakor — írja BEREZSK — Prof. uramékkal együtt indúltunk Harlingába; sok jeles discursusunk volt az hajóban; oda jutván CYPRIANUS doktor egy nagy calculussal régen nyomorgó 8 éves gyermeket az halálnak torkából megszabadíta. Kinek a szeméremtestén elsőben beduga egy vaspennát, annakutána megmetszvéen az alfele és szeméremtest közt való választ, egy fogóval a hólyagából kivona egy nagy követ, melynek szélessége volt olyan, mint egy embernek két hüvelyke, hossza meg mint azon hüvelyknek hosszasága. Ugyanaznap este gyógyíta meg egy tökösb embert, melynek megszakadván a beleket béborító hártya, az tökébe leszállott vala a béle.“

Egy évnél tovább tanult BEREZSK Franequerában s 1695. szept. végén nyerte el az orvosi diplomát, mit szept. 27-iki kelettel a következően ír le: „Ez medicinának darabos útjának pályá-

ját elfutván és végén legfőbb koronát elnyerni akarván, vetettem a medica facultas examene alá magamat. PHILIPPUS MATHEUS és PERRUS LATANE két napok alatt szorosán megexaminálván, admittáltak a disputatióra, melyet szombaton, úgymint 25 ejusdem tisztességesen, Istené a dicsőség, véghezvivén, a gradust elnyerém. Ugy Isten tégy jót ezután is szolgáddal Amen.“

Úgy látszik, hogy ilyen disputatiót nemesak vizsga alkalmával tartottak, legalább ez tűnik ki BEREZSK feljegyzéseiből s ezek szerint ő már márczius 2-án is disputált publice. A disputatio a disputáló orvosnövendéknek pénzébe is került. BEREZSK a márczius 2-iki disputatióra 17 frt 7 stiferost költött, s az ezt követő vendég-ség 5 frtjába került; s utána ezt a megjegyzést fűzi: „Mégis egy fecsegő atyámfia megszóllott, hogy mind ki nem adhattam költségemet a lakodalomra; de hála Istennek, hogy egészen meg nem mezeitelenített égő torka a jó barátomnak.“

Okt. 1-én útra kelt. „Isten veled Franequera!“ Groningenen — hol barátaival mulatott — s Hamburgon keresztül — hová 6 nap alatt jutott el a tengeren — Berlinbe érkezett s itt 2 napig experiált. 14-én érkezett Frankfurtba. Itt ALBINUS doktor épen „2 tanítványát denunciálván, közönséges solemnitással doktorságra“, ő is a professorok közt ült s ebből 4 garas jövedelme volt. Erre a jövedelemre azonban szépen ráfizetett a doktori czímmel immár ékeskedő BEREZSK, mert a doktorrá avatást követő sokadalomban 19 aranyat s 13 garast költött.

VIZAKNAI BEREZSK GYÖRGY ezután haza igyekezett s Kolozsvárt telepedett le, mint gyakorló orvos s egyuttal főbirói s királybirói tisztet is viselt.

A másik kolozsvári orvos PATAKI SÁMUEL, ki utazásáról s tanulmányairól szintén terjedelmes naplót vezetett.¹

PATAKI SÁMUEL 1692-ben született s elvégezvén középiskolai éveit, 1712—20-ig nevelősködött TELEKI PÁL gr. fia mellett s 1720-ban, 28 éves korában, indult külföldre. Nevelői éveit össze-kuporgatott 124 aranyat, azonkívül gyűjtöttek számára 136 aranyat s 4 magyar frtot. Ennek nagyobb részét — 100 aranyat — TELEKI adta, kinél nevelősködött. 1720 szept. 20-án indult el Kolozsvárról Kendi-Lóna felé, hol elbúcsuzott tanítványa anyjától s az egész udvartól s Szathmár- s Gömörmegyéken s Lengyelországon keresztül végre Gedanusba (Danzig) érkezett ápr. 24-én. Tehát 7 hónapig tartott idáig az út. Danzigban megtette bevásárlásait, itt vett ruhát, kalapot, inget, ingelőt, parókat stb. s egy diariumot. Május 1-én megkezdte tengeri útját a Jungfer Sarah nevű hajón, 3-án kikötöttek a svédparton, 6-án Koppenhága mellett felhaladva, a nyílt ten-

¹ Totius Vitae meae Cursus, Peregrinationis, Experientiae ac Conversationis Compendium. Kézirat.

gerre mentek. Ellenkező szél miatt 1 hétig vesztegelniök kellett, majd 4 napig tartó óriási zivatar keletkezett, s végre sok hányattatás után május hó végén Harlingenen át Franequerába érkezett. Franequerában, hol sok magyar ifjat talált, 2 hetet időzött. Ez alatt meghallgatta a philosophia, theologia és medicina összes professorait, de úgy találván, hogy az orvosi fakultás professorai s az előadások hiányai miatt ott maradása nem volna hasznos s céljainak megfelelő, tovább ment *Utrechtbe*. Miután meggyőződött róla, hogy Utrechtben az orvosi fakultás eléggé virágzik, majdnem 9 hónapi viszontagságos utazás után megtelepedik. Meg is kezdte tanulmányait, de — már június hóban lévén — egy hónapig tanulhatott csak s következett a szünidő. A szünidőt Utrecht és vidéke nevezetességeinek megtekintésére használta fel. Szept. 12-én újra megkezdődtek az előadások.

Ez időben — 1721-ben — Utrechtben a következő tanárok voltak, kiknek előadásait PATAKI hallgatta.

SERRURIER JÓZSEF rector magnificus, a philosophia, az elméleti s gyakorlati medicina-, botanica-, mathematica-, logica-, astronomia- s a gyakorlati philosophia tanára. Tőle hallgatott PATAKI physicát, BOERHAAVE medica institutióját, gyakorlati botanikát, s kísérleti bölcsészetet.

LEUSDEN RUDOLF phil. et med. dr. az anatomia és chirurgia professora. Igen tanult s igen tapasztalt orvos. Okt. 25-ig osteológiát adott elő exact mutatóványokkal és sok csontváz bemutatásával. Okt. 27-én kezdette meg az anatómiát. LEUSDEN egy 10 éves nő hullát, azután meg egy 35 éves férfit bonczolt, s miután ezeket bevégezte, bemutatta egy féléves esecsemő csontvázát, spiritusban megőrzött különböző belső részeket és embryokat. A szív dyastolejának és systolejának, valamint a belek peristalticus mozgásának demonstrálására élő nyulat bonczolt. Végre egy élő kutyát is bonczolt, melyen megmutatta a nyirkvívőereket s annak beömlését a kulcsesont alatti vénába. Ezeknél a bonczolásoknál előadásaiban léptenyomon hozzácsatolta az állatok összehasonlító anatómiáját. Dec. 10-től 19-ig nevrologiát adott elő, mire egy hónapi szünidő következett.

Harmadik orvostanára BARCHAUSEN KONRÁD JÁNOS phil. et med. dr. a chemia rendes tanára volt. BARCHAUSEN 1694-ben került Utrechtbe, hol magánoktatásokat adott a chemiából. 1698-ban lector lett az egyetemen s 1703-ban egy rendkívüli tanári állást szereztek számára. Nyilvános előadásait mercurius napjain — azaz szerdán — tartotta, másnapokon 11 órakor magánelőadásokat adott.

Az orvosi tudományokon kívül theológiát is hallgatott PATAKI. VAN ALPHEN JEROMOS-tól a theologia rendszerét, MELCHIORIS LAMPE-től a theologia cynosuráját, s azonkívül eljárt VAN TILL SALAMON magán collegiumába. A theologiai előadásokat minden átutazó magyar

tanuló ingyen látogathatta, sőt minden magyar tanulónak évenként 100 frtot adományozott negyedévi részletekben a tekintetes magistratus.

Szokás szerint a januárius hó szünidő volt s az 1721/22-iki tanév 2-ik fele februáriusban kezdődött. LEUSDEN febr. 2-án megkezdett magán collegiumában a nagyhírű leydeni professor NUCK ANTAL chirurgicali kísérleteit tárgyalta. Nuck voltaképen az anatomia professora volt Leydenben s azelőtt 30 évvel 1692-ben halt meg. Annak idején nagy híre sok ifjat vonzott Leydenbe s LEUSDEN előadásainak tárgya „Operationes et experimenta chirurgica“ című könyvének magyarázata volt.

A XVII. és XVIII. században divatban volt egy-egy nyilvános bonczolást tartani, melynek mindig nagy közönsége volt. Az ilyen nyilvános előadás 7—8 napig is el tartott s mint BAAS¹ írja, ilyenkor rendszeren női holttestet vagy kivégzett hulláját bonczolták. PATAKI LEUSDEN nyilvános előadásáról a következőleg emlékezik meg: „Márcz. 5-én pedig a nyilvános anatomiai theatrumban késéssel egy női s közben egy férfi hullát bonczolt, hol többek között megfigyeltem, hogy a férfi veséje tele volt fehérlő és szegletes igen apró kövecskéekkel, mely férfi gyilkosság miatt halálra lőn ítélve s futással menekedett, 7 évig Indiában barangolt, 3-szor szenvedett hajótörést s hazatérve fejétől megfosztatott. Ugyanott láttam más két vesét, melyeket egy meghalt patiens testéből vettek ki, zsugorodtak voltak, egyiket a geny teljesen felemésztette s semmi hús nem volt, az üreg kitágult, ezért a másik vese edényei kétszeresen megvoltak nagyobbodva.“

Utrechtől, ettől az elég kellemes és szép várostól, aug. 25-én vett búcsut PATAKI, hátra hagyva sok jó barátját és ismerősét, hogy Leydenben folytassa tanulmányait. Utrechti költsége ebéd s vacsoráért, szállásért, könyvekért, borért, kávéért, theáért, öltözékekért, kísérleti eszközökért s más egyebekért 433 frt 5 stíferost tett ki. Három professorának fáradsága jutalmáért 100 frtot s 10 stíferost adott.

Leyden volt akkoron a leghiresebb egyetem s főleg BOERHAAVE HERMANN emelte oly magasra hírnevét, kinek előadásait hallgatni Európa minden országából özönlöttek Leydenbe az orvostanhallgatók. BOERHAAVE-t 1701-ben hívták meg DREINCOURT helyére az elméleti medicina lectorául s egyszersmind magánkursusokat tartott lakásán a botanicából, chemiából s a gyakorlati orvostanból. 1714-ben BIDLÓO halála után a gyakorlati orvostan második tanárává neveztetett ki. Ekkor már igen sok műve látott napvilágot, híre rohamosan nőtt. Nemsokára átvette LE MORT és DEKKER tanszékeit is, ezeknek halála

¹ BAAS: Die Gesch. Entwicklung d. ärztlichen Standes. (Berlin, 1897. 245. lap.)

után. Egy egész fakultást tett ki egymaga. Előadott methodológiát, physiológiát, általános és specialis kórtant, chirurgiát, ophthalmológiát, gyógyszeriant, chemiát és botanicát. Rendkívül munkabíró és szorgalmas volt, mint tanár és orvos egyaránt. Hajnaltól késő estig dolgozott. Nagy urak váraoztak előszobájában rendelésére. Nagy népszerűségét megítélhetni abból, hogy mikor hosszas küszvényes betegségéből felgyógyult, Leyden kivilágítást rendezett tiszteletére s azt a napot, melyen betegsége után először ment ki az utcára, örömmünnepnek tartotta.

PATAKI-t is BOERHAAVE hozta Leydenbe, hol institutióit s aphorismusait, chemiai s botanikai fejtegetéseit hallgatta.

Másik tanára volt OOSTERDICK SCHACHT HERMANN, ez időben rector magnificus, kit 1721-ben ALBINUS BERNHARD halála után hívtak meg az elméleti orvostan tanárául, de mint GURLT Biographiájában olvassuk, valószínűleg klinikai előadásokat is tartott, legalább ez tűnik ki rectori s más kiadott beszédeinek egyes passusaiból. PATAKI is főleg épen azt emeli ki, hogy a betegek gyakorlati vizsgálataiból, gyógyításából, rendelésekből s a betegekkel való bánásmódból tartott kiváló és hasznos előadásokat. Kitünő okos embernek mondja.

BERNHARDUS SIEGFRIED ALBINUS-tól — a híres BERNH. ALBINUS-nak szintén nagyhírű alig 25 éves fiától anatómiát és chirurgiát hallgatott. Az anatómiára mindenik egyetemen nagy súlytón fektetve s így ALBINUS is lehetőleg sokat bonczolt, már a menyit az akkori viszonyok lehetővé tettek.

ALBINUS előadásai alkalmával, a mit csak lehetett demonstrált, bemutatott sok csontvázat, kettős, hármas, sőt négyes embryokat saját placentaikkal összefüggve. Leydenben egy év lefolyása alatt költségei — beleértve a beiratkozási díjakat, valamint a professorok díjazását is — kitettek 362 belga frtot. Könyvekért 7 belga frtot adott ki.

Beállván a szünidő, búcsut vett Leydentől s 2 hétre Utrechtbe ment. Innen Amsterdam, Hamburg s Berlin érintésével O. Frankfurtba utazott, hol egy egész hónapot töltött. Az 1723,24-iki tanév kezdetére Halleba igyekezett tanulmányai befejezése végett s ide szept. 1-én meg is érkezett.

Az 1694-ben alapított hallei egyetemnek 2 orvostanára volt: HOFFMANN FRIGYES az egyetem első orvos-tanára s ALBERTI MIHÁLY STAHL tanítványa és hű követője. HOFFMANN BOERHAAVE követője volt, csakhogy az életjelenségek magyarázatánál a testnek nemcsak mechanizmusát, hanem dynamikáját is figyelmenbe veszi, elfogadja az iatromechanikusok tanait s nagy ellensége a iatrochemikusoknak. De mechanico-dynamicus rendszerének legnagyobb ellentéte volt a STAHL-féle animismus, mely rendszer szerint a test éltetője, mozgató ereje a lélek: anima. A lélek építi fel czéljainak megfelelően a

testet, ez intézi az egyes szervek mozgását. STAHL tana ellentétben áll úgy a iatromechanicával, mint az iatrochemiával s az orvosi tudományt fel akarja szabadítani a physica és chemia befolyásától. HOFFMANN rendszere kiforratlan, felületes s tudományos jelentősége messze mögötte áll a BOERHAAVE-ének és a STAHL-énak. Mégis rendkívüli sikereket ért el. Mint orvos került a sok gyógyszer rendelését; diéta, nyugalom s a káros behatások távoltartása által mintegy csak elősegítette a természet gyógyító erejét. Mint tanár kitűnő tanító volt. S mindezekhez még hozzájárult imponáló alakja, megnyerő modora s nemes jelleme. HOFFMANN sikerei annyira elkésértették STAHL-t, hogy 1716-ban lemondott katedrájáról, melyre pedig annak idején éppen HOFFMANN ajánlatára hivatott meg 2-ik orvostanárnak. STAHL utóda ALBERTI MIHÁLY lett s egészen előde rendszerének szellemében tanította az orvosi tudományokat, nevezetesen botanicát, a medica institutióit, physiologiát, pathologiát és gyógyszertant. HOFFMANN physicát, chemiát, anatómiát, chirurgiát és gyakorlati orvostant adott elő — s mint PATAKI írja naplójában — különösen az orvosi casuisticában, a betegségek megfigyelésében s nemkülönben az orvosi praxisban a hamis elméletekből eredő tévedések felfedezésében s tárgyalásában tűnt ki.

PATAKI Halleban befejezve tanulmányait 1725. áprilisban haza indult. 10 évig Désen, azután egész 1766-ban bekövetkezett haláláig Kolozsvárt praktizált.

*

A nagyszombati egyetem felállításával hazánkban az orvosképzés új korszaka kezdődött. Ifjaink nem voltak kénytelenek külföldre menni az orvosi diploma megszerzése végett, bárha a ki csak tehette az orvosi cursus elvégzése után nem mulasztotta el tapasztalat szerzés céljából meglátogatni a külföld nevezetesebb egyetemeit.

Tudvalevő dolog, hogy a nagyszombati egyetem 5 tanárral indult meg s 1770. nov. 29-én kezdték meg előadásait. Az egyetem 1777-ben Budára, 1784-ben innen Pestre tétetett át.

Ebben az időben ment fel medicinát tanulni INCZE MIHÁLY, később kolozsvári gyakorló orvos s a kolozsvári orvos-sebészeti tanintézet tanára, kinek atyjával, majd szintén orvostanhallgató fiával folytatott levelezéseiből¹ leközlöm azokat az adatokat, melyek tanulására s azután útazására vonatkoznak.

INCZE MIHÁLY 3 év alatt végezte a medicát. E három év tananyaga a következő volt: az első évben hallgatta az *anatómiát, chemiát, botanikát* és *historia naturalist*. A második évben mindezeket repe-

¹ Másolatai özv. DR. LENGYEL DÁNIELNÉ birtokában vannak.

tálni kellett s ezeken kívül új tárgyak voltak a *pathologia* és *materia medica*. A harmadikban a *therapiát* és *praxist* járta.

A chirurgicumok járására nem köteleztettek s azokat rendszeren nem is járta, csak olykor, mint benevolus auditor. Már első éves korában gyakorolta magát az érvágásban. „Ez ugyan — mint atyjához írt levelében mondja — a borbély kötelessége, de nem árt tudni medicusnak is, sőt szorultságban hasznos is. Nekik a professoruk azt tanítja, hogy a jó medicusnak, jó sebésznek is kell lenni“. 1786. július hóban írja levelében, hogy „Ő Felsőége a medicát a chirurgiával össze akarván foglalni, ezentúl a medicusoknak szintűgy kell a chirurgiából is megvizsgáltatni magukat, hogy legyenek medico-chirurgi. Az egész chirurgia felette nagy *materia* és kivált a kézi operatiók sok gyakorlatot kívánnak. Én ugyan a chirurgiát az első évben s némely részét a másodikban is hallgattam, de nem oly szándékkal, hogy valaha chirurgus legyek, vagy hogy abból szigorlatot tegyek“.

Ugyanazon év okt. 22-iki kelettel tudósítja atyját, hogy „most publicáltatott egy királyi parancsolat, hogy ezentúl senki is se *physi-catusságra*, se semmi *sallarimumra* nem succedálhat a medicusok közül, ha egyszersmind dr. *chirurgiae* és *medicinae* nem lesz“.

A mint említém; legtöbbször a kik Pesten — vagy akár Bécsben — végezték a medicát, nem mentek ki addig a praxisba, míg egy nagyobb tanulmány útát nem tettek külföldön. Ezt úgy szólván megkövetelte a közvélemény s annak elmulasztása nagy hibául rovatott fel. Inczének azt írja hasonnevű atyja, — kolozsvári ref. pap — 1785. jul. 24-iki levelében: igen óhajtják ugyan látni, de azért ne praecipitálja magát a hazajövetellel; most is többnyire azt contravertálják dr. Szörts-ben (a ki később kolozsvári városi-, majd országos főorvos volt), hogy bár jó doktor s szorgalmas is betegek körül, csak a' kár, hogy nem volt feljebb Bécsnél francia vagy más országokban“. Egy másik levelében pedig: „igazán sokszor szánom dr. Szörts-öt, hogy a kinek eleitől fogva szép esze volt, pénze is lett volna a gazdag apjától, mért nem ment a több tudós nemzetekhez is experiálni“.

INCZE MIHÁLY is tehát megszerezvén diplomáját, haza sem jött, hanem 1787. május havában elindult külföldi útjára. Első statiója Bécs volt. Itt azt a tapasztalatot szerezte, miszerint, „nem bánta meg, hogy Pesten maradt, látván itt mennyi akadály van a tanulásnak“. Aug. 7-én Bécsből Prágába indult dr. STRAUGER KRISTÓF társaságában, ki Londonban tanult s 3 év óta úszik.

Az út 3 napig tartott s aug. 10-én Prágába érkeztek. Először is az irgalmasok zárdáját látogatta meg, hol a kórház rendes orvosa dr. PLASS volt, de a ki egy héten csak egyszer látogatta a betegeket. Itt volt elhelyezve 12 ágygyal az universitas tanulói számára szolgáló clinicum. Itt volt a *practicum collegium* is, melyben két csont-

vázat látott; az egyikben — egy kaluger esontvázán a következő felírás volt: „Animam Romae, ossa medicis dicavi,“ a másikon pedig: „Uxor fui chirurgi, aequum est, ut ossibus etiam serviam chirurgis.“

A prágai orvosi facultas tanárai a következők voltak: PROCHASKA anatomiae et physiologiae, SEBALD clinicae, MICHELITZ pharmacologiae, ARNOLD chirurgiae, STONAT astronomiae és CSAUSNER historiae naturalis professor.

A tanulmány úton levő orvos ifjakat nemcsak a tanárok, de az egyetemen kívül álló kiválóbb egyének is szívesen szokták fogadni s rendszeren megszokták hívni őket házukhoz is. INCZÉÉ és STAUGERT egy ízben BAYER protomedicus hívta meg ebédre, BETZ gyógyszerész pedig vendéglőben adott tiszteletükre ebédet.

Miután Prágában még megnézték a katonai kórházat, Drezdán át Lipesébe utaztak, hová 20-án érkeztek meg.

Lipesében még az nap meglátogatták BOSE professort, ki akkor a klinika tanára volt. BOSE igen jól fogadta INCZÉÉ-eket, nagy barátságot mutatott hozzájuk s mindjárt elvezette a kórházába, mely inkább nézett ki szegények házának. Nem tetszett itt INCZÉÉ-nek a betegekkel való bánásmód. A bujakórosok egy rossz levegőjű szobába voltak bezárva, még az ablakokat sem nyitották ki. BOSE prof. még egy conversatióra is elhívta őket a maga kertjébe, hol igen előkelő társaság volt.

Elmentek prof. HAASE-hoz is, ki elvitte őket a theatrum anatomicumba s megmutogatta készítményeit. POHLE a botanica tanára a botanicus kertbe vitte el őket, LUDVIG a historia naturalis tanára gyűjteményeit mutatta meg. Meglátogatták saját kertjében PLATNER tanárt — a híres PLATNER fiát — ki physiológiát s philosophiát tanított s a fiatal tudós ESCHENBACH chemiai professort, ki azután őket szállásukon is meglátogatta s szinte 2 óráig beszélgettek együtt.

Négy napi tartózkodás után Lipeséből a szomszéd Halleba mentek át. Halleban ekkor már 5 tanár működött. Névszerint: KOLTHAGEN, GRÄN, BÖTNER, BART s az anatómiai praeparatumairól híres MENKEL. Itt minden szombaton összegyűlnek a professorok a cancellarius házánál s ekkor egyik perorál. A cancellár meghívása folytán INCZÉÉ is részt vett társával együtt az aug. 25-diki összejövetelen.

Halleból — Dessau és Potsdamon keresztül — Berlinbe látogattak el INCZÉÉ és angol utitársa. Itt megnézték a *Charité-kórházat*, melyben SELLE volt az ordinarius, ki azonban egy héten csak kétszer látogatta meg a betegeket, kikre két pensionált chirurgus viselt gondot. A kórházban sem rend sem tisztaság.

Berlin egyeteme nagyon fiatal, csak 1810-től fogva áll fenn. Azelőtt csak egy Collegium medico-chirurgicum volt, hasonló a mi 1872-ben kimúlt orvos-sebészeti tanintézetünkhöz. Az intézet egyik

tanáráról KNAPE-ról megjegyzi INCZE, hogy őket igen jó szívvel fogadta, nevezetes anatómiai collectiója van, de ha Louisdorokkal nem megy az ember, nem mutatja meg.

Szept. 21-én már *Göttingenben* van INCZE s itt be is iratkozott az egyetemre. *Göttingenben* 6 hónapot töltött s 1788. áprilisban elindult Frankfurt felé, s Mainz-Düsseldorf érintésével *Leydenbe* ment. Innen átrándult *Londonba* s elment *Párisba*. De már ekkor haza vágyott. Strassburgon, Ulmon át utazott postakocsin, Günsburgtól 90 mérföldet Bécsig a Dunán s szeptember végén érkezett haza Kolozsvárra s itt működött, mint gyakorló orvos, s mint az orvossebészeti tanintézet tanára.

1817-ben már a fiát küldi INCZE MIHÁLY orv. seb. tanintézeti tanár medicát tanulni Pestre. Ifj. INCZE MIHÁLY-nak atyjához írt leveleiből kiszedegetek egyet-mást, mik az akkori tanítási mód és tanulás megvilágítására alkalmasok. A pesti tanárok akkor főleg saját kézírataik alapján tanítottak, mit tanítványaiknak lediktáltak. A tanulókat hetenként kikérdezték s félévenként megexaminálták. STÁULY a boncztanból, LENHOSSÉK az élettanból, SCHUSTER németül a vegytanból kérdezték ki hetenként a tanulókat. REISINGER mindenkinek egy-egy ásványt szokott a kezébe adni s arról a mit tudtak, le kellett írni s úgy visszaadni.

ECKSTEIN többnyire tanítani szokott, az operatiókat diktálta s cadaveren demonstrálta. Operatio nem sok volt s csak hétfőn és kedden 10—11 óra közt a praxis órán operált.

BENÉ-nek szép előadásai nagyon tetszettek INCZE-nek. BENE mindennap 7—8-ig tartott praxist, 8—9 ig diktálja a betegségekről való tudományt, kissé sebesen, úgy hogy egy óra alatt egészen kifáradnak az írásban. Délután 4-kor ismét felmennek a klinikára, kikérdezik a betegeket, s ha kell, praescribálnak.

Azonkívül állított fel a maga házánál egy institutum seu clinicum ambulatoriumot. Ezekre mindennap 2—4 óra között felváltva 2—2 hallgató elmegy hozzá. BENE az odarendelt betegeket előtűk kikérdezi, egyikkel praescribáltat s a másikkal a protocollumot íratja. Vasárnap délután aztán mind elmennek hozzá, rendbe szedik s felolvassák egész heti munkájukat. Végre mindenkinek ad egy nevezetes könyvet, a melyet a héten el kell olvasni s belőle extractust csinálván, neki megmutatni. Ezenkívül azt is megígérte, hogy a városon levő betegeihez is elküldözgeti őket, hogy a városi praxishoz is hozzá szokjanak.

Egyik-másik tantárgyból correpetíciókat is vettek a hallgatók maguktól a tanároktól. Atyja 1821. aug. 19-iki levelében írja: „a prof. SCHUSTER-rel való correpetíciódat nemesak hogy helyben hagyom, de szükségesnek is látom; ilyenkor 2—3 aranyat fel nem kell venni, azt mindig megérdemli egy professor fáradságáért.

Még be sem végezte tanulmányait, már inti atyja: addig haza ne jöjj, míg Bécsen túl nevezetes külföldi országokat nem látsz, mert az adja meg a politurát. Addig csak fél szemed van és meg fogod látni, hogy a külföldi országokról való visszajövedeledkor milyen más szemmel nézel minden dolgot. Pestről egyenesen haza jönni gyalázatos volna.“

Az az időbeli közvélemény azt is nagy hibául róta fel s nem igen bocsátotta meg, ha valaki tanulmányideje bevégezte előtt haza látogatott, habár pár napra is, övéi közé kissé vakációzni. Az akkori emberek nézetét erről prof. INCZE-nek fiához 1819 jul. 24-én írt levele következőleg világítja meg: „Tegnap délután édes anyádnál köszönteni sokan lévén s többek közt a protomedicusné is ott lévén, feleségem kérdi, hogy fia nem vágyik-e haza? — félig meddig vágyik, felelé, de azt írja, hogy mégis sokért le nem jőne, inkább tanul a helyett, az ura is — folytatta beszédét — meg nem engedné. A BARRA hazajövele is mennyi pletykára adott alkalmat; mikor haza jött, apja nem volt honn és ő künn járt; megérkezvén apja, 3 napnál tovább nem engedte itthon maradását; akkor sem volt szabad senkihez menni; kocsióra ültette s visszaküldte. Oly nagy még ezen nem egészen felvilágosodott városban a praejudicium. A tegnapi köszöntők közül egy sem találkozott, a ki a lejövetelt helyben hagyta volna. Még egyik azt mondta: a biz' olyan, mint mikor valaki nem várná, hogy a tojást kiköltse, hanem félidőben feltörné, hogy lássa meg milyen a csirke.“ Efféléket hallva, nem merte fiának megengedni, hogy hazajöjjön, de hogy bizonyos családi ügyet elintézhessenek, nagy titokban Nagyváradra adtak egymásnak találkát.

INCZE elvégezvén a medicát 1822-ben, Gyula-Fehérváron telepedett le mint kamarai főorvos.

*

Jelen adatok közlésével nem lehetett szándékom a magyar ifjak orvosnevelésének egy teljes képét nyújtani s törekvésem inkább az volt, hogy némileg én is hozzájáruljak a magyar orvostörténelem iránti érdeklődés felköltéséhez. Mert a magyar orvostudomány történetének eddigelé nagyon is elhanyagolt s nem művelt mezején sokat lehet, sokat kell még dolgoznunk.